

הקרב האחרון 14.4.21 - נדב פרנקל

הקרב האחרון בגוש עציון התחולל בימים רביעי-חמישי 13.5-12. אחת הסיבות לסמיכות שבין יום הזיכרון ויום העצמאות היא נפילת כפר עציון בד' באייר.

אחת מהמשימות שניתנו לגוש עציון היתה חסימת כביש ירושלים חברון ע"י תפיסת משלטי חירבת סאוור, אוכף המוכתר וההר הרוסי בכל פעם שעוברת שיירה.

חסימות הכביש הפריעו לבריטים שרצו לשמור את צירי הפינוי שלהם פתוחים, ולמפקד הלגיון ג'ון גלאב שרוצה גם הוא לשמור את הציר החשוב פתוח. ב-2.5.1948 החלה מתקפה של הצבא הבריטי והלגיון הירדני, המנזר ננטש והמגנים סופגים 12 הרוגים. האיתות ברור: אם הכביש יישאר פתוח גוש עציון יישאר שקט. בהספד על החללים הדגיש מוש שהעיקר הוא ההגנה על ירושלים, וכבר למחרת הקרב יוצא כוח למקש את הכביש. הלגיון מתחיל לתגבר את כוחותיו ומגיע לסד"כ של 500-700 לוחמים (מלבד הכפריים). המגנים פיזרו אלפי מוקשים באזור (הערבים שחששו מהם שלחו עדרים לרעות בסביבה) ובאותם ימים שרר באזור שקט מבשר רעות.

ב-12.5 מוקדם בבוקר זיהו הלוחמים שישבו במנזר הרוסי כוחות שיוצאים לקרב ממזרח וסופגים הפגזה. בשלב הראשון מסתערים הכפריים והלוחמים נותנים מכת אש מטווח קצר. לאחר כמה הסתערויות ערביות שנכשלו, החלה התקפה של הלגיון מדרום מערב. צבי בן יוסף מבין שהוא חייב לפקוד על נסיגה כדי שהכוח שלו לא ינותק. הלוחמים נסוגים בצורה מסודרת וחוזרים לכיוון המנזר. מוש הגיע למנזר ושאל את צבי בן יוסף אם לעבור בין העמדות, צבי עונה לו שאין צורך. בשלב מסוים מצליחים לוחמי הלגיון לכבוש את המנזר ולהציב על גגו מקלע. מוש מבין שהוא חייב לתת פקודת נסיגה לפני שהכביש לכיוון כפר עציון ייחסם. צבי בן יוסף ומוש נהרגו בניסיון הנסיגה, צבי בן יוסף מלמל שורה מאחד משיריו: "ואם בקרב פול אפולה, רע אתה את נשקי לנקמתי תטולה". רק 3 מ-20 הלוחמים שהיו במנזר הצליחו לסגת לכיוון האלון הבודד. שאר המשלטים סביב הגוש נפלו גם הם. בצהרי היום הראשון של הקרב (סביב 12:00) נשארו 4 הקיבוצים, ומשלט חירבת זכריה. קיבוץ כפר עציון היה מנותק מ-3 הקיבוצים האחרים.

בכפר עציון היתה אמונה כמעט מיתית בכוחה של המדינה. האמירה היתה שצריך להחזיק מעמד עד שתקום המדינה. הלגיון ביתר את הגוש ל-3 חלקים: כפר עציון, משואות יצחק, עין צורים ורבדים. ההבנה בלגיון היא שברגע שכפר עציון יפול הגוש כולו יפול. לירדנים היו 20 משוריינים, בגוש לא היו משוריינים. ברגע שהלגיון כבש את שדה התעופה נסגרה הדרך היחידה בה אפשר היה לשלוח אספקה לגוש עציון. מהגוש נשלחו מברקים בהולים שדרשו עזרה, וההגנה מטילה למאבק כמעט את כל השירות האווירי. המטוסים חגים מעל לגוש ומנסים לזרוק אספקה (שרובה אבדה) ולנסות לירות בתוקפים. בשעה 17:00 חכמת מאהר מפקד כוח הלגיון ריכז 8 משוריינים בשדה התעופה והחליט לפרוץ לכפר עציון. כשהמשוריינים היו במרחק של 250 מטרים מהשער הם ספגו אש כבדה מגבעת הסלעים. בגבעת הסלעים ישבה כיתה בפיקוד שמואל ליבנה שהצליחה לבלום את המתקפה. ערב קשה מאוד עבר על המגנים בקיבוצים השונים, כפר עציון חרב כמעט כולו. במהלך הלילה התקבלה החלטה לנסות לפנות את הפצועים (כ-50) למשואות יצחק.

בלילה הגיע לגוש כוח נוסף של הלגיון ומפקד הגדוד השישי עבדאללה א-תל. מי שפיקד על הקרבות בכפר עציון לאחר נפילתו של מוש היה יעקב אלטמן. בשעה 22:00 עלו לוחמים ממשואות יצחק דרך גבעת הסלעים ובישיירה ארוכה (כ-65 אנשים) פינו את הפצועים. השומרים בעמדות לא הוחלפו ועקב מצוקת המים הלוחמים לקחו מים מהבריכה למשך היום. כפר עציון היה מוקף מכל הצדדים והלוחמים קיוו שהלילה לא ייגמר לעולם. ב-4:30 החלה הפגזה קשה, ומ-8:00 עד 11:30 נהדפו הניסיונות הירדנים לפרוץ את השער ע"י הכוח בגבעת הסלעים. ב-11:45 דיווח שמואל ליבנה למשה יעקובוביץ' מפקד משואות שנגמרה לו התחמושת וקיבל פקודת נסיגה (לפני שגם הוא יהיה מנותק).

ליד השער היו פיאט ומטען חשמלי, בעמדה מס' 1 (הסמוכה לשער) היו בקבוקי מולוטוב. כוחות קטנים ודלים בנשק הצליחו לבלום במהלך המלחמה כוחות חזקים ומצוידים יותר. באזור השעה 12:00 המשוריינים מתקדמים לעבר השער, הפיאט והמוקש לא עובדים. המשוריינים ובעקבותיהם כוחות לגיון וכפריים מתקדמים ופורצים לקיבוץ. ג'ון גלאב העיד שהוא נתן לעבדאללה א-תל פקודה למחוק את כפר עציון. ע"פ עדות של אחד מקציני היגיון זה היה הניסיון האחרון לפרוץ לקיבוץ. זוהי הפעם הראשונה במלחמת השחרור שבה מצליחים כוחות ערביים להיכנס ליישוב יהודי, לא ברור מה עושים במצב כזה. בשלב זה מתחולל ויכוח האם להיכנע (אברהם פישגורן), או שהכניעה לא תתקבל בכל מקרה אז עדיף להמשיך וללחום (יעקב אלטמן).

בשלב מסוים מתחילים להניף דגלים לבנים, ואברהם פישגורן שמגיע לאזור השער בלי נשק (ואולי עם דגל לבן) נורה ע"י הירדנים. בשאר העמדות הקרב ממשיך בעוצמה.

מאורעות הקרב האחרון בכפר עציון קשים מאוד לשחזור מכיוון שרק 4 לוחמים שרדו אותו. זהו אחד האירועים הקשים ביותר במלחמת ישראל.

סביב השעה 13:00 הלגיון בתוך הקיבוץ וחלק מהלוחמים הניחו את נשקם. ברחבה שליד ביה"ס (בין מקו"ח לדשא שמתחת ביס"ש) התאספו חלק מהלוחמים וקציני לגיון קיבלו את הכניעה שלהם. במקומות אחרים בקיבוץ הלחימה נמשכה וחלק מהלוחמים לא מבינים למה נכנעים.

ע"פ לויצה הגיע צלם שצילם את הנכנעים, ומיד לאחר מכן אחד המשוריינים פתח באש ובעקבותיו הערבים. רוב האנשים נפלו במקום, חלקם תו"כ ניסיון לברוח לכיוונים שונים. כ-50 איש ברחו למנזר הגרמני ונלחמו מתוכו, עד שהבונקר פוצץ ע"י הירדנים. אברהם אדלשטיין ויצחק בן סירא הצליחו לברוח לחורשת שיר השירים ונמצאו ע"י ערבי זקן ששמר עליהם והביא אותם למפקדת הלגיון בהר הרוסי. נחום בן סירא ברח דרומה לאוכף המוכתר והצליח לזחול בערב למשואות יצחק כשהוא פצוע. קשרית פלמ"ח בשם עליזה ניסתה לברוח ונתפסה ע"י שני ערבים שגררו אותה. קצין לגיון. שמגיע ויורה בהם מציל אותה ולוקח אותה לאלון הבודד. משם הוא מביא אותה למנזר ודורש ממנה לזרוק רימון לבונקר. למרות שכנראה כולם הרוגים היא מסרבת ואומרת שהיא מוכנה למות ולא לזרוק את הרימון, והקצין משליך את הרימון. זהו כנראה האקט המלחמתי האחרון בכפר עציון.

יוחנן בן יעקב החל להתעמק בפרשה בשנים האחרונות. הוא מגיע למסקנה שבאזור ביה"ס היו מקסימום 30 איש. העדויות מתארות פרצי יריות מפה ושם, וככה"נ מדובר על נפילה תו"כ קרב ולא טבח המוני.

בשעה 14:00 נשמעו במשואות פרצי יריות פרועים (פנטזיה) ולאחריהן דממה. ב-15:30 עלה בקשר משה יעקובוביץ' ודיווח: המלכה נפלה. בהמשך יום שישי נפלו אט אט המשלטים והקיבוצים.

לאחר הקרב האחרון החללים נשארו מוטלים בשטח.

שבועיים לאחר הקרב האחרון פרטי המידע מתחילים להתגלות. ערביי חברון שרצו לקיים חילופי שבויים עם אנשי קיבוץ גלאון העבירו את רשימת השבויים שהיו בידיהם. מכפר עציון שרדו בסה"כ 13 תושבים (9 גברים ו-4 נשים).

באפריל 1949 נחתם הסכם שביתת נשק בין ישראל לירדן, ביום השנה לקרב הגיע הרב גורן עם חלק מותיקי כפר עציון לאזור גבעת הקרב למעין אזכרה מאולתרת. באוקטובר 1949 קיבלו דוד בן דוד והרב גורן אישור להגיע לכפר עציון, ויחד עם 30 ערבים הם אוספים את הגופות. אחד הימים המיוחדים ביותר בתולדות ירושלים היה יום קבורת חללי הגוש (יחד עם עוד חללים ממקומות נוספים), זהו למעשה היום בו נתנך הר הרצל. למרות שלא היתה הוראה רשמית נסגרו כל החנויות והעסקים בעיר.